

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ МІЖНАРОДНИХ СПОРТИВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ (МІЖНАРОДНИЙ ПРИВАТНОПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

PECULIARITIES OF A LEGAL STATUS OF INTERNATIONAL SPORTS ORGANISATIONS (INTERNATIONAL PRIVATE LAW ASPECT)

Облакова О.С.,

здобувач кафедри міжнародного права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У статті встановлено особливості правового статусу міжнародних спортивних організацій, визначено характер їхньої діяльності. Проведено аналіз відповідних положень уставів міжнародних спортивних організацій, що є основним джерелом їхніх прав та обов'язків. Вирішені колізійні питання юрисдикційної належності міжнародних спортивних організацій, а також вироблені наукові положення щодо правосуб'єктності зазначених утворень.

Ключові слова: правовий статус, міжнародний приватноправовий характер, міжнародна спортивна організація, правова природа, юрисдикційна належність.

В статье определены особенности правового статуса международных спортивных организаций, характер их деятельности. Проанализированы соответствующие положения уставов международных спортивных организаций, которые являются основным источником их прав и обязанностей. Решены коллизионные вопросы юрисдикционной принадлежности международных спортивных организаций, а также выработаны научные положения относительно правосубъектности указанных образований.

Ключевые слова: правовой статус, международный частноправовой характер, международная спортивная организация, правовая природа, юрисдикционная принадлежность.

The peculiarities of a legal status of international sports organizations and the character of their activities are defined in the article. The relevant provisions of statutes of international sports organizations, which are the main source of their rights and obligations, have been analyzed. The conflict law issues concerning a jurisdictional affiliation of international sports organizations have been resolved. The scientific statements in regard of a legal personality of the sports entities have been elaborated.

Key words: legal status, international private law character, international sports organization, legal nature, jurisdictional affiliation.

Постановка проблеми. Міжнародні спортивні організації (надалі – МСО) визнаються основними суб'єктами, які приймають норми, що регулюють правовідносини у сфері спорту. Вони набули унікального міжнародно-правового статусу, а наявний обсяг правосуб'єктності встановили для себе самостійно. Повноправні та найбільш значущі суб'єкти міжнародних відносин – держави, погодилися із цим та не перешкоджають МСО у здійсненні ними своїх прав та обов'язків у повному обсязі [1]. Надзвичайно широкі повноваження МСО та їхнє монополічне становище в спортивній індустрії обґрунтовуються «специфікою» самого спорту. Вважається, що спортивний рух, враховуючи та розуміючи унікальні особливості організації спортивних змагань, може самостійно себе врегулювати найкращим чином та із максимальною вигодою для всього суспільства. Однак автономія спортивних організацій не звільняє їх від обов'язку дотримуватись основоположних принципів права, таких як захист прав людини та верховенство закону.

З огляду на особливі й унікальні функції та повноваження, які властиві сучасним міжнародним спортивним організаціям, дослідження їх наявного правового становища, визначення їхніх прав та обов'язків, завдань та відповідальності, а також відповідно до колізійних принципів міжнародного приватного права – юрисдикційної належності, набувають актуального значення.

Крім того, важливість розвитку спортивного руху в Україні як поміж іншим фактору, об'єднуючого країну, а відповідно і спортивної галузі як однієї з пріоритетних сфер реформування законодавства, спрямованого на інтеграцію держави до єдиного соціального простору Європейського Союзу, актуалізує вивчення аспектів міжнародного спортивного права у цілому.

Стан опрацювання проблеми. Проблемам формування спортивної галузі та окремим аспектам статусу міжнародних спортивних організацій приділяли увагу різні вітчизняні та іноземні вчені, серед них: Г.Ю. Бордюгова [2; 3], М.О. Ткалич [4], О.О. Біляєв [5], В.С. Родиченко

[6], В.М. Уваров [7], О.М. Бріліантова [8], О.О. Вострікова [1] та інші. Але визначення правового статусу міжнародних спортивних організацій, їхньої правової природи та правосуб'єктності залишаються актуальними з огляду на відсутність у вітчизняній літературі комплексних правових досліджень з цієї теми.

Метою статті є визначення особливостей правового статусу міжнародних спортивних організацій як суб'єктів міжнародного приватного права та надання характеристики їх правосуб'єктності, а також вироблення наукових положень для проведення подальших досліджень з міжнародного приватного та міжнародного спортивного права в Україні.

Виклад основного матеріалу. Необхідність у створенні міжнародних спортивних об'єднань виникла у 70–80-ті роки XIX століття, коли міжнародні змагання з багатьох видів спорту стали проводитись регулярно. На цій основі починають створюватися міжнародні спортивні федерації (надалі – МСФ). Так, уже в 1881 році був заснований Європейський союз гімнастики. У 1892 році з'явилися Міжнародна федерація веслування (скорочено – ФІСА) та Міжнародний союз ковзанярського спорту (ІСУ). У 1897 році створена Міжнародна федерація гімнастики (ФІЖ), у 1900 році – велосипедистів (УСІ), у 1904 – футбольних асоціацій (ФІФА) тощо. Особливе місце серед міжнародних спортивних об'єднань займає Міжнародний олімпійський комітет, який було засновано у 1894 році за ініціативи французького спортивного діяча П'єра де Кубертена з метою відродження стародавніх Олімпійських ігор.

Натепер кількість міжнародних спортивних об'єднань досягає двох сотень, більшість з яких становлять міжнародні федерації з різних видів спорту. Вони є вищими органами, які спрямовують розвиток видів спорту в міжнародному масштабі та регламентують організацію і проведення міжнародних змагань [9, с. 5].

У спортивній літературі міжнародні спортивні організації визначаються як всесвітні та регіональні неурядові міжнародні організації з фізичної культури, фізичного виховання та спорту [10, с. 241].

Міжнародні спортивні організації є неурядовими громадськими організаціями, членами яких можуть бути національні спортивні організації, наприклад, Міжнародна федерація футболу (у ст. 11 розд. II Статуту ФІФА зазначається, що «членом ФІФА може стати будь-яка асоціація, що відповідає за організаційною структурою та здійснює контроль над футболом у своїй країні» [11]), а в окремих випадках – міжнародні об'єднання, наприклад, Генеральна асамблея міжнародних спортивних федерацій.

С.В. Алексєєв поділяє всі МСО на організації загального характеру та спортивні організації відповідної належності. До першої групи належать Міжнародний олімпійський комітет (скорочено – МОК), Міжнародна рада зі спортивної науки, фізичного виховання та спорту (СІЄПСС), Генеральна асоціація національних олімпійських комітетів (ГАНОК), Генеральна асоціація міжнародних спортивних федерацій (ФІЄП), Міжнародна олімпійська академія (АІД). До спортивних організацій «відповідної належності» у своїх роботах С.В. Алексєєв відносить Міжнародну федерацію університетського спорту (ФІСУ); Міжнародну раду військового спорту (СІЗМ), Міжнародний католицький союз фізичного виховання та спорту тощо. Крім того, автор робить поділ МСО залежно від виду спорту (всі міжнародні спортивні федерації) та залежно від галузі знань та діяльності (Міжнародна асоціація спортивної преси (АІПС), Міжнародна асоціація вищих шкіл фізичного виховання (АІЄСЄП), Міжнародна федерація спортивної медицини (ФІМС), Європейська федерація психології спорту та фізичної діяльності (ФЄПСАК) тощо [12, с. 311–350].

Характерною ознакою міжнародної спортивної організації є її інтернаціональна сутність, зумовлена міжнародним характером сучасного спортивного руху. МСО належать до основних учасників міжнародних спортивних відносин та є типовими суб'єктами міжнародного приватного права. Діяльність МСО не обмежується територією держави, де їх було створено, а поширюється на територію інших держав, набуваючи трансграничного характеру. Це зумовлює специфіку правового статусу МСО та особливості визначення їх юрисдикційної належності.

Розглянемо МСО з точки зору правового статусу юридичних осіб у міжнародному приватному праві, а саме такої категорії, як особистий статус (*lex societatis*), тобто національність, державна приналежність юридичної особи. Це питання необхідно прояснити, щоб зрозуміти, які регулюючі системи впливають на МСО та, як наслідок, якою системою права визначається правоздатність та дієздатність тієї чи іншої спортивної організації.

У теорії міжнародного приватного права існують декілька основних доктрин визначення особистого статусу юридичної особи [13, с. 98], але найбільш розповсюдженими є теорія інкорпорації та теорія осілості. Згідно із теорією «інкорпорації» юридична особа належить до правопорядку держави, на території якої відбувся акт реєстрації такої юридичної особи [14, с. 268–269]. Якщо звернутись до статутів найвідоміших МСО можна виявити, що більшість із них засновані відповідно до швейцарського права. Частина 1 ст. 1 Статуту Міжнародної федерації веслування містить загальні положення та встановлює, що ця федерація є некомерційною організацією та, відповідно, підпадає під дію ст. 60 (та наступних статей) Цивільного кодексу Швейцарії. Згідно із офіційним коментарем до ст. 5 Статуту МФС штаб-квартирою федерації є Лозанна, Швейцарія [15].

Така ж колізійна прив'язка міститься у ст. 1 Статуту Міжнародної федерації футболу: «ФІФА є асоціацією, зареєстрованою в комерційному реєстрі кантону Цюрих відповідно до ст. 60 Цивільного кодексу Швейцарії» [11].

У статті 15 Олімпійської хартії визначається правовий статус Міжнародного олімпійського комітету як міжнародної неурядової організації, створеної у формі асоціації

зі статусом юридичної особи, визнаної Швейцарською федеральною радою. Як випливає із зазначеної норми установчого документа олімпійського руху, МОК також заснований як асоціація приватного права Швейцарії згідно зі ст. 60 Швейцарського цивільного кодексу.

Окремі федерації створені в інших країнах, наприклад, Міжнародна асоціація легкоатлетичних федерацій (скорочено – ІААФ) була заснована у Монако та згідно зі ст. 21 її Конституції основним законодавством ІААФ є законодавство Князівства Монако. Згідно зі ст. 22 згаданої Конституції офіс ІААФ має розташовуватися у Монако [16].

За іншим популярним критерієм визначення особистого закону юридичної особи – теорією «осілості», відповідно до якої особистий статут юридичної особи визначається законом тієї держави, де перебуває її адміністративно-управлінський центр; під таким центром зазвичай прийнято розуміти основний орган управління юридичної особи, місцезнаходження якого визначається відповідно до установчих документів такої особи (теорія статутної осілості), або фактичне місцезнаходження такого органу (теорія фактичної осілості) [14, с. 269]. Подібний критерій закріплено у ст. 21 Закону Швейцарії «Про міжнародне приватне право». Як зрозуміло із наведених прикладів, штаб-квартири деяких МСО знаходяться у місцях їх створення, що призводить до співпадіння національності МСО і за першою, і за другою теорією. В окремих статутах прямо застосовується критерій «осілості» для визначення національності федерації. Саме таким чином вирішено питання у Статуті Міжнародної федерації фехтування, у преамбулі якого зазначено, що ця федерація є некомерційною організацією та підкоряється праву держави, на території якої знаходиться її штаб-квартира. Згідно з інформацією, що розміщена на офіційному сайті Міжнародної федерації фехтування, її головний офіс знаходиться у Лозанні, Швейцарія, а тому правосуб'єктність цієї організації визначається за швейцарським правом.

У статутах багатьох федерацій питання про особистий статус прямо не визначено (наприклад, Міжнародна федерація бадмінтону, Міжнародна федерація каное), що може призвести до невизначеності правового статусу МСФ [1, с. 37].

У цілому з огляду на світову практику, що склалася в процесі організації діяльності основних суб'єктів міжнародного спортивного руху, питання створення, реорганізації, ліквідації та змісту правоздатності більшості міжнародних спортивних організацій вирішуються відповідно до права тієї країни, де такі спортивні організації були засновані. І більшість із них засновані відповідно до швейцарського права.

Як зазначав колишній президент МОК Жак Рогге із цього приводу: «Швейцарія – спортивна держава та є столицею міжнародних спортивних організацій». Знаходження більшості сучасних МСО у Швейцарії пояснюється «дружелюбністю» юрисдикції цієї країни, стійкими демократичними традиціями та дуже ліберальним законодавством. Так, як правило, МСО засновуються відповідно до вже згаданої ст. 60 Цивільного кодексу Швейцарії, яка містить мінімальні вимоги для реєстрації асоціації у швейцарському публічному реєстрі як юридичної особи. До них саме відноситься наявність статуту організації, у якому закріплюється намір функціонувати як юридична особа та некомерційна мета діяльності. Визначення некомерційної мети діяльності за швейцарським правом також відповідає ліберальним засадам приватного права країни, під нею розуміється будь-яка діяльність, прибутки внаслідок якої не розподіляються між членами відповідної організації. До переваг на користь швейцарської юрисдикції також відносять фіскальний режим, арбітражне право, розвинуте міжнародне приватне право, а також наявність у законодавстві положень, що забезпечують автономність функціонування МСО.

Досліджуючи особливості правового статусу МСО, не можна не враховувати позицію О.О. Вострікової, яка прирівнює правосуб'єктність МСО до правосуб'єктності міжнародних міждержавних організацій (надалі – МУО), зокрема у частині видання юридично обов'язкових норм.

Свою думку О.О. Вострікова обґрунтовує «незвичайним обсягом повноважень», якими володіють МСО. Це, насамперед, повноваження приймати норми, що є обов'язковими в межах спортивного руху, та застосовувати санкції за порушення своїх норм третіми особами – суб'єктами міжнародних спортивних відносин.

Головним чином у зазначеній роботі йдеться про Міжнародний олімпійський комітет. В аналізі статусу МОК О.О. Вострікова виходить із ознак, які притаманні міжнародним міждержавним організаціям та які виокремлюються у науковій доктрині. Вчена відзначає, що всі ці ознаки у МОК наявні, а саме: «визнання якостей міжнародної особи зі сторони суб'єктів міжнародного права, наявність відокремлених прав та обов'язків, право на вільне здійснення своїх функцій, право на укладання договорів, участь у створенні норм міжнародного права, право на забезпечення виконання норм міжнародного права» [17, с. 293–301].

Окремо дослідниця аналізує здатність МОК бути стороною міжнародного договору. Вона вважає, що саме ця здатність свідчить про те, що МОК є повноцінним суб'єктом міжнародних відносин у сенсі ст. 6 Віденської конвенції про право договорів між державами та міжнародними організаціями 1986 р. Як приклад авторка наводить Міжнародний олімпійський комітет, який володіє правоздатністю в частині укладання міжнародних договорів.

В аргументації своєї позиції О.О. Вострікова посилається на Найробський договір, у якому міжнародне співтовариство підтвердило статус МОК як міжнародної організації [1, с. 46]. За допомогою підписання міжнародного договору – Найробської угоди під егідою Всесвітньої організації інтелектуальної власності, у 1981 році міжнародним співтовариством за МОК були закріплені права на олімпійський символ – п'ять перехрещених олімпійських кілець. Відповідно до зазначеної угоди країни-учасниці зобов'язувались відмовляти у реєстрації товарного знаку (або погоджувались визнавати недійсною таку реєстрацію), а також заборонити використання такого знаку, що містить олімпійський символ. Угоду було підписано 46 країнами та ратифіковано 30 країнами [18 – додано О.О.].

Характер правоздатності МОК О.О. Вострікова розглядає крізь призму взаємин МОК з міжнародними організаціями. Так, у частині взаємодії з ООН дослідниця відзначає наявність численних угод про взаємодію, підписаних МОК з різноманітними агентствами ООН або їх афілійованими структурами, а саме: Програма ООН про охорону навколишнього середовища (1992 р.), Всесвітня організація охорони здоров'я (1993 р.), Дитячий фонд ООН (1994 р.), Всесвітня метеорологічна організація (1996 р.), Організація ООН з освіти, науки та культури (1998 р. та 2004 р.), Всесвітня туристична організація (1999 р.) та ін. Разом з цим вищезазначені угоди у більшості є меморандумами взаємодії, що вмістилися на одній сторінці та свідчать скоріше про визнання авторитету та значної ролі МОК, а ніж про вирішення якихось практичних питань [1, с. 47].

У своїй роботі О.О. Вострікова вказує також на документ, який свідчить про намагання ООН забезпечити підтримку принципам діяльності міжнародного олімпійського руху, це підтверджується тим фактом, що резолюції ООН мають вагомий вплив на міжнародній арені та мають значну морально-політичну силу. Йдеться про резолюцію ООН №A/RES/48/10 [19], прийняту 28 жовтня 1993 р. щодо дотримання миру під час проведення Олімпійських ігор – своєрідна сучасна екехерія (перемир'я), яка у стародавні часи була покликана дарувати вільний шлях спортсменам до місця проведення Олімпійських

ігор. Ця резолюція закликала країни-учасниці припинити всі міжнародні конфлікти під час проведення Олімпійських ігор і за сім днів до початку та після їх завершення. Подібні резолюції з 1996 року пропонувались усіма країнами, що приймали у себе Олімпійські ігри (зимові та літні), та затверджувались Генеральною асамблеєю ООН перед Іграми. Резолюції не завжди діяли ефективно – випадки ведення військових дій все-таки були зафіксовані, зокрема і з боку держав – господарів Олімпійських ігор. Зокрема, італійські війська перебували в Іраку під час Ігор у Турніні у 2006 р. [1, с. 48].

О.О. Вострікова вважає, що статус МОК як міжнародної організації також було визначено на рівні власних регулятивних актів (права міжнародного олімпійського руху) [1, с. 46].

В іноземній літературі також зустрічаються позиції правознавців, які схиляються до визнання за МСО правосуб'єктності міжнародних міждержавних організацій.

Так, за думкою грецького вченого Д. Панагіотополоса, «спортивні організації від самого початку були продуктом приватної ініціативи та належали до категорії приватних міжнародних організацій, однак у цей час найбільш важливим серед них, такі як МОК та МОСФ, набули міжнародної правосуб'єктності ...» [20, с. 10].

Далі слід зазначити, що відомий російський дослідник С.В. Алексєєв у своїх роботах відносить МСО до міжнародних неурядових організацій. До ознак міжнародної неурядової організації, що виокремлюються відповідно до Європейської конвенції про визнання правосуб'єктності міжнародних неурядових організацій (прийнятій Радою Європи 24 квітня 1986 р.), він відносить: некомерційну мету діяльності, створення відповідно до внутрішнього акта відповідної держави, здійснення діяльності як мінімум у двох державах. Резолюція Економічної та соціальної Ради ООН 228 (X) від 27 лютого 1950 р. містить таке визначення МНУО: «Будь-яка міжнародна організація, що не була утворена на підставі міждержавної угоди, вважається неурядовою» [12, с. 310].

Такі ознаки є досить загальними і формально МСО підпадає під визначення МНУО, зазначає дослідник.

Можна погодитись із думкою О.О. Вострікової у тому, що МОК, будучи центром міжнародного спортивного руху, взаємодіє у різних формах з різноманітними суб'єктами спортивного руху, зокрема із міждержавними організаціями та впливає на їхню діяльність. Вказана взаємодія МОК та інших міжнародних організацій відбувається на паритетній основі, МОК у цих відносинах залишається незалежним та його позиція не є підлеглою [1, с. 47].

Однак ми більше схиляємось до точки зору, що всі МСО, зокрема і МОК, за характером своєї правосуб'єктності «займають місце посередині між МНУО та міжнародними міждержавними організаціями, з огляду на наявність у них формальних ознак МНУО та фактичних ознак МУО» [1, с. 43].

Навіть таку особливу за своїм правовим статусом організацію, як Міжнародний олімпійський комітет, не можна назвати міжнародною міждержавною організацією. Так, відповідно до ст. 16 Олімпійської хартії до складу МОК входять: 15 осіб, які мають представляти міжнародні спортивні федерації та їх об'єднання, 15 національних олімпійських комітетів або їх регіональні асоціації, 15 діючих спортсменів, та 70 так званих індивідуальних членів. Якщо розглядати МОК з точки зору такої характеристики міжнародної міждержавної організації, як членство у ній суверенних держав, така категорія членів у складі МОК, як держави, відсутня [21].

Висновки. Діяльність міжнародних спортивних організацій має транскордонний характер, що зумовлює постановку питань колізійного та матеріально-правового характеру, які мають вирішуватися в рамках міжнародного приватного права. До всіх питань правового статусу

МСО застосовуються загальні колізійні прив'язки міжнародного приватного права. Специфіка правового статусу МСО визначається їх юридичною належністю, обсягом їх правосуб'єктності та їх правовою природою. З аналізу декількох статутів МСО можна зробити висновок, що питання створення, реорганізації, ліквідації та змісту правоздатності більшості таких організацій вирішуються відповідно до права тієї країни, де такі спортивні організації були засновані, а більшість із них засновані відповідно до швейцарського права.

У цілому міжнародні спортивні організації можна визначити як всесвітні та регіональні неурядові міжнародні організації з фізичної культури, фізичного виховання та

спорту, членами яких можуть бути національні спортивні організації та міжнародні об'єднання, окремі установи та особи; МСО мають потрійну природу та містять у собі ознаки міжнародної юридичної особи, міжнародної міжурядової організації та міжнародної неурядової організації, а саме: здійснення діяльності у декількох державах, відсутність міжурядової угоди як установчого акта, наявність повноважень з прийняття норм, обов'язкових для виконання всіма суб'єктами міжнародних спортивних відносин, включаючи держави. Міжнародні спортивні організації є повноправними суб'єктами міжнародних відносин, які створюють загальнообов'язкові норми, будучи при цьому, як правило, організаціями приватного характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вострикова Е.А. Правовое регулирование международного олимпийского спорта: частноправовой аспект: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2012.
2. Бордюгова Г.Ю. Міжнародне спортивне право як основа для формування національної галузі права «Спортивне право України»: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009.
3. Бордюгова А.Ю. Міжнародний спортивний арбітраж: засади й особливості діяльності та словник найуживанішої лексики. Київ: АВІАЗ, 2015. 160 с.
4. Ткалич М.О. Спортивні клуби як учасники цивільних правовідносин: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2010.
5. Біляев О.О. Спортивні організації як суб'єкти цивільного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 21 с.
6. Родиченко В.С. Твой олимпийский учебник: учеб. пособие для олимпийского образования. Москва: Изд. «Советский спорт», 2010. 144 с.
7. Уваров В.Н. Государственно-правовые проблемы развития физической культуры и спорта в СССР: дис. ... док. юрид. наук. Алмата, 1987. 315 с.
8. Бриллиантова А.М. Спортивный арбитраж как способ рассмотрения споров в сфере профессионального спорта (сравнительно-правовой аспект). Теория и практика физической культуры. Выпуск 6. Москва, 2004.
9. МОК и международные спортивные объединения: Справочник. 2-е, перераб. изд. / Сост.: Романов А.О. Физкультура и спорт. Москва, 1979. 259 с. Цит. за Біляев О.О. Спортивні організації як суб'єкти цивільного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 21 с.
10. Энциклопедический словарь юного спортсмена. Москва: Изд. «Педагогика», 1979. С. 241.
11. Статут Міжнародної федерації футболу. URL: <https://www.fifa.com/about-fifa/who-we-are/the-statutes.html> (дата звернення 25.08.2017).
12. Алексеев С.В. Международное спортивное право: учебник / под ред. П.В. Крашенинников. Москва: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2016. 895с.
13. Міжнародне приватне право: підруч. / за ред. В.П. Жушман, І.А. Шуміло. Харків: Право, 2012. 320 с
14. Міжнародне приватне право: підруч. / за ред. А.С. Довгерт і В.І. Кисіль. 2-ге видання. Київ: Алерта, 2014. 656 с.
15. Статут Міжнародної федерації веслування. URL: <http://www.worldrowing.com/fisa/publications/rule-book> (дата звернення 25.08.2017).
16. Статут Міжнародної асоціації легкоатлетичних федерацій. URL: <https://www.iaaf.org/about-iaaf/documents/constitution> (дата звернення 25.08.2017).
17. Бекашев К.А. Международное публичное право. Москва, 2005. Цит. за: Вострикова Е.А. Правовое регулирование международного олимпийского спорта: частноправовой аспект: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2012.
18. Найробський договір про охорону Олімпійського символу від 26.09.1981 р. URL: <http://www.wipo.int/treaties/ru/ip/nairobi/> (дата звернення 25.08.2017)
19. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/48/11>
20. Panagiotopoulos D., Xristofili T. International law and Lex sportive / ISLR Pandektis, 2005. Vol. 6:1-2. Цит. за: Вострикова Е.А. Правовое регулирование международного олимпийского спорта: частноправовой аспект: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2012.
21. Олімпійська хартія МОК від 1894 р. (чинна редакція 2015 р.). URL: http://stillmed.olympic.org/Documents/olympic_charter_en.pdf (дата звернення 25.08.2017).